

Steven Shaviro

Diskognicija

Multimedijalni institut,
Zagreb 2021., prev. Ante Jerić

U ožujku 2021. godine u izdanju Multimedijalnog instituta u Zagrebu objavljen je hrvatski prijevod knjige *Diskognicija* Stevena Shavira (engl. *Discognition*, 2016.). S obzirom na to da Shaviro nije bio ranije preveden na hrvatski jezik, razložno je za pretpostaviti da su ovaj autor i njegov opus slabije poznati hrvatskoj akademskoj zajednici. Uzme li se još u obzir i to da spomenuta knjiga ne sadrži njegovu kratku biografiju, čini se uputnim u nekoliko riječi predstaviti Shavirov lik i djelo.

Steven Shaviro autor je bogatog i raznovrsnog opusa na razmeđu filozofije i kulturalne teorije. Pritom je zanimljivo da se kroz čitav Shavirov opus provlače dva temeljna interesa: (I) popularna kultura (npr. film, znanstvena fantastika i glazbeni video) i (II) suvremena filozofija (npr. filozofija procesa na tragu Gillesa Deleuzea i Alfreda Northa Whiteheada, spekulativni realizam, filozofija uma s naglaskom na »teški problem svijesti«). U tom smislu, knjiga *Diskognicija* može se promatrati kao autorov pokušaj povezivanja dvaju njegovih interesa – znanstvenofantastične književnosti i filozofije uma. Takav pokušaj, kako autor ističe u »Uvodu«, ne bi se trebao doimati neočekivanim s obzirom na to da mnoge znanstvenofantastične priče u svojim likovima i zapletima upravo *utjelovljuju* teme i probleme kojima se bave filozofija uma i neuroznanost (str. 9).

U središtu knjige nalazi se pojam *osjetilnosti* (engl. *sentience*), koji je potrebno shvatiti u njegovu suodnosu s pojmovima *svijest* i *mišljenje*. Kao što u eksplanatornoj fusnoti navodi prevoditelj knjige Ante Jerić, osjetilnost je za Shavira

»... značajno širi pojam od svijesti u užem smislu (doživljaja) i svijesti u širem smislu (raznih mentalnih procesa).« (Str. 11.)

Kao i za Whiteheada, svijest je za Shavira rjeđa pojava od osjećaja, dok su osjećaji u najvećem broju slučajeva nesvjesni (str. 22). S druge strane, mišljenje je za Shavira »puno više od svijesti«, ali i »puno više od nesvjesnih komputacija kojima se bavi kognitivna znanost« (str. 20). Suprotno prevladavajućem stajalištu u filozofiji uma, Shaviro tvrdi da je mišljenje »prvobitno afektivni i estetski fenomen« (str. 20), odnosno ono što Whitehead naziva osjećajem (engl. *feeling*). Drugim riječima, osjetilnost je prvobitna forma mišljenja:

»Prije nego misao postane misao o nečemu, stoji proces mišljenja – *ono* misli – koji je netranzitan, bez objekta.« (Str. 22.)

U toj primordijalnoj formi, mišljenje je neodvojivo od osjećaja, pa stoga vrijedi: *ono* misli = *ono* osjeća. Na tome tragu ne čudi autorovo priznanje da je »hipoteza« ili »spekulativna oklada« na kojoj počiva ova knjiga ta

»... da nam znanstvenofantastične priče mogu pomoći da iskoracimo s one strane pretjerano ograničavajućih kognitivističkih pretpostavki recentnih istraživanja u filozofiji uma i neurobiološkim znanostima.« (Str. 19.)

Naime, autor u »Uvodu« otvoreno priznaje da je jedan od glavnih ciljeva ove knjige iskoristiti znanstvenofantastične priče kako bi se osporilo dominantnu kognitivističku paradigmu unutar filozofije uma i neuroznanosti.

Središnji dio knjige sastoji se od sedam poglavlja, pri čemu svako poglavlje, osim onog zadnjeg, razmatra jednu znanstvenofantastičnu priču s obzirom na način na koji nam ona omogućuje da (iznova) promislimo svijest, mišljenje i osjetilnost. Prvo poglavlje, pod naslovom »Misli kao filozof«, ne bavi se znanstvenofantastičnom pričom u užem smislu (to će reći književnim tekstom), nego spekulativnim scenarijem ili misaonim eksperimentom koji je osmislio i zapisao filozof Frank Cameron Jackson 1986. godine, a koji je poznat kao »Priča o Mary«. Priča govori o neuroznanstvenici Mary koja zna sve što se može znati o bojama, ali koja je cijeli život provela u crno-bijeloj sobi i nikada nije vidjela nijednu boju (str. 27). Postavlja se pitanje: što će se dogoditi kada Mary konačno napusti svoju crno-bijelu sobu i prvi put ugleda neku boju? Shaviro za početak sažima komentare nekoliko istaknutih analitičkih filozofa od kojih je svaki ponudio nešto drugačiji odgovor na središnje pitanje. Iako mu se njihovi odgovori čine dobro argumentiranim i uvjerljivim, Shaviro primjećuje da svi navedeni filozofi (Frank Cameron Jackson, Daniel Dennett, David Lewis, Michael Tye) zaobilaze najzanimljivije pitanje: kako možemo objasniti fenomenalne doživljaje (tj. kvalije) te koje je njihovo mjesto u filozofiji uma (str. 40)? Shaviro smatra da se fascinantnost Jacksonove priče ogleda u tome što ona »očučuje kvalitativni doživljaj sam po sebi« (str. 36). Unatoč tome što nedvojbeno imamo fenomenalne doživljaje, ispostavlja se da nam ih je teško objasniti. Razlog navedene teškoće moguće je pronaći u tome što se kvalije zapravo ne mogu zahvatiti objektivnim terminima. Pozivajući se, među ostalim, i na Immanuelu Kanta koji u *Kritici čistog uma* tvrdi da su zorovi bez pojmova slijepi, dok u *Kritici moći sudjenja* ipak ustupa autonomiju estetskom doživljaju, Shaviro inzistira da fenomenal-

ni doživljaji ili kvalije posjeduju dimenziju koja se ne može *konceptualizirati* (str. 42), a što je ujedno i razlog zašto mnogi filozofi upravo izbjegavaju govoriti o njima. Drukčije formulirano, doživljaji u vlastitoj singularnosti ne mogu se u potpunosti podvesti pod pojam, odnosno postoji suvišak doživljaja koji se opire konceptualizaciji. Shaviro tako svoje mišljenje podupire i tvrdnjama neurofilozofa Thomasa Metzingera te zaključuje da se važnost znanstvene fantastike ogleda u tome što nas ona upućuje k onim aspektima doživljaja kojima ne možemo pristupiti ni putem introspekcije ni putem eksperimenta.

Drugo poglavlje, naslovljeno »Misлити kao računalo«, bavi se kratkom pričom *Kraljevstvo slijepih* Maureen F. McHugh (engl. *The Kingdom of the Blind*, 2011.), u kojoj računalni program DMS, po svemu sudeći, razvije osjetilnost (str. 55). Tematizirajući mogućnost softverske osjetilnosti, Shaviro sugerira kako nas spomenuta znanstvenofantastična priča navodi na duboka pitanja koja zaokupljaju filozofe već stoljećima, a na koja ni danas nemamo čvrste odgovore. Prvenstveno, ona nas potiče da se zapitamo što bi se dogodilo kada bi računala razvila osjetilnost te u kojoj bi se mjeri njihovi osjećaji razlikovali od naših. Sâm autor smatra da priča »sugerira da bi afektivni, čak i 'autistički', model svijesti mogao biti rašireniji, temeljniji i održiviji od kognitivnog modela svijesti koji je danas popularan« (str. 79), te nas potiče da razmislimo o možebitnim »estetskim, nerefleksivnim korijenima naših, vrlo artikuliranih, modusa svijesti« (str. 82).

Treće poglavlje, pod naslovom »Misлити kao avatar«, razmatra nagrađivanu novelu *Životni ciklus softverskih objekata* Teda Chianga (engl. *The Lifecycle of Software Objects*, 2010.). U središtu Chiangove novele nalaze se *digijenti*, inteligentni »digitalni organizmi«, odnosno avatari koji predstavljaju otjelovljene agente koji nastanjuju internetski virtualni svijet – tzv. »Podatkovnu Zemlju« (str. 85). Oni su opskrbljeni »genomičkim motorom Neuroblast« koji im omogućuje postupno učenje, dok zahvaljujući svojoj zaigranoj i emocionalnoj naravi uživaju povlašteni status među ljudskim skrbnicima i trenerima, a zbog čega su izvorno i bili zamišljeni kao digitalni kućni ljubimci. Koristeći Chiangovu novelu kao podlogu, Shaviro se upušta u kritiku određenih trendova u promišljanju ljudske i umjetne inteligencije. Shaviro, primjerice, kritizira Stevena Pinkera, zbog njegove tvrdnje da je ljudski um moguće svesti na mnoštvo »komputacijskih modula«, i Raya Kurzweila, zbog njegove vizije superinteligencije koja posve zanemaruje važnost afektivnosti i utjelovljenosti. Shaviro zaključuje svoje čitanje novele obrćući postavku kognitivističke i funkcionalističke teorije uma prema kojoj kognicija

posjeduje prvenstvo nad afektom, tvrdeći da nas Chiangova novela podsjeća da je pogrešno tako razmišljati. Shaviro na jednom mjestu ističe:

»Kognitivne vještine Neuroblastovih digijenata od sporedne su važnosti u odnosu na njihove emocije. Ako je 'iskustvo najbolji učitelj', onda je to zato što digijenti samo u kontekstu avanture afekta mogu izvoditi kognitivne zadatke.« (Str. 119–120.)

Četvrto poglavlje, naslovljeno »Misлити kao čovjek«, posvećeno je znanstvenofantastičnom trileru *Neurostaza* Scotta Bakкера (*Neuropath*, 2008.). Smješten u blisku budućnost, u svijet u kojem su se politički i ekološki uvjeti značajno pogoršali, roman stavlja u fokus Thomasa Biblea, sredovječnog profesora psihologije i rastavljenog oca dvoje djece, i njegovu radikalnu teoriju ljudskog uma koju likovi nazivaju »Argumentom« (str. 123–124). Shaviro pokazuje u kojoj je mjeri Argument, odnosno teorijski podtekst romana, »suglasan s naturalističkim strujanjima u suvremenoj filozofiji« (str. 125). Srž Argumenta u osnovi se svodi na to da je sebstvo iluzija, a naša samosvijest »varljiva, nepotpuna i sklona iluzijama i pogreškama« (str. 127). Mi naprosto nemamo pristup neurološkim procesima koji proizvode naša mentalna stanja, dok su sve naše predodžbe tek naknadne racionalizacije ili, još gore, deluzionalne konfabulacije. Konačna je posljedica toga da nemamo nikakvih razloga vjerovati sebi samima, kao ni drugima. Budući da je sebstvo iluzija, nijedna tvrdnja iznesena u prvom licu nema nikakav kredibilitet. Shaviro pojašnjava da je Scott Bakker teoriju iznesenu u romanu naknadno razradio na svojem blogu te je nazvao »teorijom slijepog mozga« (engl. *Blind Brain Theory* ili BBT). No to ne znači, ističe Shaviro, da bi roman trebalo uzeti kao puku ilustraciju teorije slijepog mozga (str. 135). Funkcija Bakkerova romana, kao i znanstvene fantastike općenito, nije iznijeti argumente u korist teorije, nego ispitati njezine posljedice: što bi se dogodilo kada bi se ona pokazala istinitom, kada bi ljudi to spoznali i počeli živjeti u skladu s teorijom? Međutim, kako uopće živjeti u skladu s teorijom koja nijeće našu vlastitu subjektivnost – upravo je to pitanje koje roman dramatizira. Shaviro se u nastavku interpretacije osvrće na Brassierov pokušaj zauzdanja nihilizma povlačenjem distinkcije između normativnog područja subjektivne racionalnosti i fenomenološkog područja svjesnog doživljaja, te primjećuje kako mu taj pokušaj ostaje neuvjerljiv. Argument je čudovište koje proždire ili usisava sve pred sobom, uključujući normativni prostor razloga. Shaviro zaključuje:

»Mi ne pristajemo racionalno uz znanstvene propozicije; ne, mi smo *prisiljeni* prihvatiti ih.« (Str. 147.)

Peto poglavlje, pod naslovom »Misliti kao ubojica«, bavi se kratkom pričom *Divlji umovi* Michaela Swanwicka (engl. *Wild Minds*, 1998.), za koju Shaviro piše da se doima »kao odgovor na roman Scotta Bakkeru *Neuro-path*, iako je napisana desetak godina ranije« (str. 161). Ono što se u Bakkerovu romanu tek treba provesti iz teorije u praksu – i što predstavlja osnovu zapleta – u Swanwickovoj se priči već dogodilo. Naime, »[p]riča se odvija u bliskoj budućnosti u kojoj je znanost 'konačno i u potpunosti shvatila mehanizme rada ljudskog mozga'« (str. 161), te su njezine spoznaje implementirane u društvo. Ljudi u Swanwickovoj priči prihvaćaju da je sebstvo iluzija i da su njihove intuitivne predodžbe o funkcioniranju njihova uma krajnje neprecizne i nepouzdana, dok promjene nastale kao posljedica neuroznanstvene revolucije ne staju na samoperpciji, već uključuju i tehnološku primjenu neuroznanstvenih spoznaja kroz postupak *optimizacije* (str. 166), kojim pojedinci stječu potpuni uvid u vlastite mentalne procese, kontrolu nad emocijama i druge sposobnosti nedostupne običnim, neoptimiziranim pojedincima koji su osuđeni živjeti u iluzijama vlastite svijesti. Time se ujedno proizvode savršeni korporativni zaposlenici, što znači da se primjena znanstvenih spoznaja izvodi u službi korporacija. Thom, pripovjedač priče *Divlji umovi*, unatoč bogatstvu i klasnom položaju, odbija optimizaciju. Kroz njegov razgovor s Hellene, koja je gorljiva zagovarateljica optimizacije, saznajemo da se ne želi podvrgnuti spomenutom postupku jer zna da bi ga to lišio krivnje, kajanja i odgovornosti koje osjeća – za ubojstvo vlastite supruge, nemoralni čin koji je počinio u napadu bijesa. Čini se da Thom smatra da je njegova dužnost živjeti s osjećajima koji su nastali kao posljedica njegova nepromišljenog čina, bez obzira na to što mu oni nanose bol i što bi se zasigurno osjećao bolje kada bi ih eliminirao. Shaviro se referira na priču *Divlji umovi* kako bi sugerirao sljedeće: ako postoji nešto vrijedno u »staroj manifestnoj slici čovječanstva« što bi trebalo zadržati, onda su to estetski i religijski doživljaji koji su intrinzično deluzionalni i varljivi, odnosno doživljaji koje nije moguće optimizirati (str. 180).

U šestom poglavlju, naslovljenom »Misliti kao tuđinac«, ranije iznesene tvrdnje dosežu svoju kulminaciju. Poglavlje je značajno određeno romanom *Sljepoća* Petera Watta (engl. *Blindsight* 2006.), koji pripovijeda o katastrofalnom susretu s »intelligentnom i tehnološki naprednom tuđinskom vrstom iz drugog zvjezdanog sustava« (str. 183), koju su ljudski istraživači nazvali *skrembleri*. Siri Keeton, pripovjedač romana, jedini je preživio susret i vraća se na Zemlju kako bi izvijestio što se dogodilo, no njegovo će putovanje

trajati desetljećima, pa je upitno što će se u međuvremenu dogoditi s ljudskom vrstom i hoće li kada se on vrati itko uopće biti zainteresiran čuti njegovu priču. Svijet Wattsova romana veoma nalikuje onom iz priče *Divljih umova*. Njime također vladaju velike korporacije koje koriste znanstveno-tehnološki napredak u svrhu izvlačenja profita i maksimiziranja korisnosti. Ljudi su prisiljeni podvrgnuti se optimizaciji ako ne žele postati beskorisni. Različite posthumane augmentacije obdaruju ljude nadljudskim sposobnostima, ali isto tako proizvode i patološka stanja. Razmatrajući mentalne aberacije likova, za koje autor u »Bilješkama i referencama« na kraju romana priznaje da su nadahnute radom Thomasa Metzingera, Shaviro zaključuje da bi se roman mogao čitati i kao »primjerak metzingerovske spekulativne fikcije« (str. 189). Najčudniji i »najradikalnije denaturaliziran lik u romanu« (str. 195) zapravo je sâm pripovjedač. Njemu je u mladosti zbog jakih epileptičkih napadaja odstranjena cijela jedna moždana hemisfera te mu kao posljedica toga nedostaje subjektivna točka gledišta:

»On nikad ne osjeća emocionalnu situaciju iznutra – čak ni onda kad je u pitanju njegova vlastita situacija. On afektivne situacije razumije samo izvana, kao čisto formalne procese.« (Str. 197–198.)

No koliko god bi se začudnima mogli činiti oblici svijesti koje susrećemo kod ljudskih likova, istinski su tuđinci skrembleri. Iako posjeduju kognitivne sposobnosti koje uvelike nadilaze ljudske mentalne kapacitete, skrembleri uopće nisu svjesni. Točnije, kako objašnjava autor, skremblere bi se moglo okarakterizirati kao *nemocentrične*, što je pojam koji koriste Thomas Metzinger i Ray Brassier kako bi označili sustave koje

»... 'ne bi pratio fenomenalni doživljaj bivanja nekim iako bi još uvijek u pitanju bila funkcionalno centrirana reprezentacijska struktura'.« (Str. 214.)

Ta na prvi pogled kontraintuitivna kombinacija visoke inteligencije i odsustvo sebstva navodi nas da se zapitamo: »je li svijest nužan uvjet za inteligenciju, spoznaju i lingvističku kompetenciju« (str. 209) ili je ona naprosto luksuz i izraz »prekomjerne rastrošnosti« (str. 220)? Roman nedvojbeno sugerira potonje, ali isto tako upućuje i na povezanost svijesti i estetike. Štoviše, dok je prema Kantu svijest preduvjet estetskih doživljaj, »prema Sirijevoj spekulaciji, primaran je iracionalni estetski doživljaj koji stvara svijest kao nusprodukt« (str. 221). To Shavira navodi na zaključak da je upravo naša sposobnost za estetske doživljaje ono što nas razlikuje od računalnih sustava koje smo trenutno sposobni proizvesti, kao i od nemocentričnih inteligencija kakve bismo eventualno mogli otkriti u svemiru.

Shaviro svoje čitanje romana završava sljedećim riječima:

»Naše misli, tijela i životi su 'bespotrebno rekurzivni' i kao takvi rastrošni. Osjećajnost, budnost i estetski užitak skup su luksuz u darwinovskom 'zaraćenom univerzumu'. Svijest, estetika i neprilagodljivost ili disfunkcionalnost idu ruku pod ruku; i čini se da je upravo to, a ne neko postignuće razumnosti, ono što odlikuje i određuje zemaljski život, uključujući i nas.« (Str. 225.)

Posljednje, sedmo po redu i ono koje nosi naslov »Misliti kao sluznjača«, jedino je poglavlje koje se ne bavi nekom znanstveno-fantastičnom pričom. Umjesto toga, Shaviro u ovom poglavlju na temelju rezultata recentnih znanstvenih istraživanja razmatra kako je to biti »plazmodijalna sluznjača« (str. 229). Riječ je o neobičnom, ali veoma rasprostranjenom organizmu koji se u biološkom smislu može smjestiti negdje na pola puta između jednostaničnih i višestaničnih oblika života (str. 229). Razlog zbog kojeg je plazmodijalna sluznjača privukla pažnju nemalog broja znanstvenika jest taj što se radi o organizmu koji

»... nema mozak ni živčani sustav, no unatoč tome pokazuje nevjerovatne spoznajne sposobnosti.« (Str. 232.)

Pozivajući se na komputacijske sposobnosti potonjeg organizma, koje su dokazane u nekoliko eksperimenata, Shaviro sugerira da je svaka komputacija ograničena svojim ulaznim podacima. Drugim riječima, Shaviro smatra da ne postoji računalna procedura koja bi bila posve lišena pristranosti i predrasuda vlastitog sastavljača, neovisno radi li se o služnjači ili o čovjeku. U tom smislu, ne postoji bolja ili objektivnija komputacija, nego samo mnoštvo različitih komputacija. Također, s obzirom na to da služnjača ne posjeduje organ specijaliziran za kognitivne aktivnosti, Shaviro ističe da je to dokaz da »mišljenje ne bismo trebali smatrati nečim iznimnim, nego jednim od mnogih fizioloških, životnih procesa«, koji je poput disanja i hranjenja utjelovljen i ovisan o okolini:

»*Physarum* ne mora imati mozak, baš kao što ne mora imati ni usta. Cijeli organizam u svom okolišu već 'djeluje kao mozak'.« (Str. 249.)

Shaviro će stoga sugerirati da nam *Physarum polycephalum* pruža uvid »u nešto nalik *nultom stupnju* osjetilnosti i odlučivanja« (str. 251). Budući da su služnjači, po svemu sudeći, njezini doživljaji nedostupni, baš kao što su djelomice i nama nedostupni naši vlastiti doživljaji (barem u njihovoj singularnosti), Shaviro poentira da je »osjetilnost (ili bilo koja vrsta budnosti) po sebi pitanje fikcija i fabulacija« (str. 253). Umjesto zaključkom, knjiga završava »Pogovorom« koji donosi

dvadeset i dvije (spekulativne) teze o prirodi za koje autor u »Uvodu« piše da

»... ne slijede izravno iz interpretacija znanstveno-fantastičnih priča iznesenih u prethodnim poglavljima, ali definiraju široki okvir unutar kojeg bi svoje mjesto mogli naći svi argumenti iz ove knjige.« (Str. 24.)

Iz »Pogovora« se ujedno daje najbolje razaznati autorova filozofska pozicija, koja većim dijelom ostaje prikrivena u samim interpretacijama, a koja se uvelike naslanja na Whiteheadovu filozofiju. Stoga ne iznenaduje da jedna od autorovih središnjih tvrdnji glasi da je osjetilnost sveprisutna u Prirodi, odnosno da se svim živim bićima i neživim predmetima može pripisati određeni stupanj osjetilnosti. Drugim riječima, za Shavira osjetilnost predstavlja univerzalno svojstvo svih entiteta u Prirodi. Shavirovu je poziciju opravdano okarakterizirati kao varijantu panpsihizma, koja počiva na razlici između osjetilnosti i svijesti, a koja rasprostranjenost prethodne ne pridaje potonjoj (u anglofoniji se filozofiji za tu varijantu panpsihizma koristi termin *panexperientialism*). Za Shavira, naime, svako »[p]rocesiranje informacija uključuje – zapravo zahtijeva – minimalni stupanj *osjetilnosti*« (str. 271), a kako se procesiranje informacija ne događa samo u mozgu ili računalnom procesoru nego u čitavoj Prirodi, što će reći da svaki fizikalni događaj osim preobrazbe energije uključuje i procesiranje informacija, tako i svaki entitet u Prirodi mora posjedovati određeni stupanj osjetilnosti.

Zaključno, *Diskognicija* Stevena Shavira zanimljiva je knjiga koju je moguće čitati iz nekoliko očišta. Iako se radi o filozofskoj knjizi koja se velikim dijelom sastoji od interpretacija znanstvenofantastičnih književnih tekstova, ona bi mogla biti zanimljiva i onima koji primarno pronalaze interes u području književnosti, posebice znanstvenoj fantastici, kao i onima koji se zanimaju za pitanja i probleme iz područja neuroznanosti i kognitivne znanosti. Kada je riječ o njezinom doprinosu proučavanju znanstvene fantastike, *Diskognicija* donosi nekoliko zanimljivih filozofskih čitanja znanstvenofantastičnih književnih tekstova nastalih posljednjih dvadesetak godina, ukazujući pritom na neka generička obilježja žanra, prvenstveno postupak *spekulativne ekstrapolacije*, za koji autor u »Uvodu« ističe da nije svojstven samo znanstvenoj fantastici nego i znanosti (str. 14), a mogli bismo dodati – i filozofiji. Naime, kao što se pisci znanstvenofantastičnih priča služe znanstvenim istraživanjima i drugim srodnim materijalima kako bi ekstrapolirali svjetove i zaplete svojih priča, tako teoretičari i filozofi (poput Shavira) koriste te iste priče, njihove svjetove i zaplete, kako bi na temelju njih ekstrapolirali određene filozofske teze (str. 18).

Vidjeli smo, primjerice, kako Shaviro koristi priču Maureen McHugh kako bi sugerirao da bi afektivni model svijesti mogao biti rašireniji i temeljniji od onog kognitivnog, dok se referirao na roman *Sljepoća*, kako bi sugerirao da je sposobnost za estetski doživljaj ono što razlikuje čovjeka od drugih inteligentnih sustava. Što se tiče odnosa prema kognitivnoj znanosti, knjiga Stevena Shavira usmjerena je prvenstveno k propitivanju određenih pretpostavki, počevši od privilegiranja kognicije naspram osjetilnosti, o čemu svjedoči i naslovni neologizam *diskognicija* – novokovanica koja poput osjetilnosti označava »nešto što narušava kogniciju, premašuje granice kognicije, ali također i čini njezin temelj« (str. 14). Naposljetku, budući da je pisana jednostavnim i razumljivim stilom, kvaliteta koja je sačuvana i u hrvatskome prijevodu, te ne zahtijeva veliko predznanje iz filozofije i znanosti, Shavirova je knjiga nadasve preporučljiva studentima filozofije, komparativne književnosti, psihologije, ali i kognitivne znanosti.

Andrija Koštal

Gustav Radbruch

Filozofija prava

Naklada Breza, Zagreb 2019.,
prev. Božo Dujmović

Razdoblje dvadesetoga stoljeća predstavlja jedno od najintenzivnijih i najplodnijih razdoblja pravne filozofije. Može bitno je, kao i ne ponajmanje zamjetno, da je takva kvalifikacija determinirana uglavnom od strane pravnih filozofa anglosaksonskoga pravnog kruga (engl. *common law*), iako je doprinos pravnih filozofa europsko-kontinentalnoga pravnog kruga (engl. *civil law*) također od neupitnoga i stanovitoga značaja. To se osobito odnosi na germanske pravne teoretičare od kojih je, uz Hansa Kelsena i Carla Schmitta, neupitno najznačajniji – Gustav Radbruch. Radbruchovo djelo *Filozofija prava* (njem. *Rechtsphilosophie*) jedno je od najvažnijih djela pravne filozofije dvadesetoga stoljeća, koje u akademsko-filozofijskopravnome okviru budi zanimanje brojnih pravnih filozofa iz različitih pravnih krugova. Djelo *Filozofija prava* tiskano je 1932. godine, a velikim se dijelom temelji na ranijem Radbruchovom

spisu *Osnovne crte filozofije prava* (njem. *Grundzüge der Rechtsphilosophie*) iz 1914. godine. U prijevodu Bože Dujmovića i izdaju Naklade Breza iz 2019. godine, osim naslovnog spisa, u knjizi *Filozofija prava* nalaze se i značajni Radbruchovi spisi: »Nacrt pogovora uz Filozofiju prava« (1947.), »Pet minuta filozofije prava« (1945.) i »Zakonsko nepravo i iznadzakonsko pravo« (1946.). Premda se važnost zadnjega spisa ogleda u točno određenim dijelovima teksta u kojima se izlaže teza o neprimjeni pozitivnoga zakona koji je u suprotnosti s pravednošću (poznatije i kao *Radbruchova formula*), daljnja će analiza pokazati kako Radbruch bitne temelje toj tezi uspostavlja pravo u svojem temeljnom djelu *Filozofija prava*.

Filozofija prava može se konceptualno podijeliti na dva temeljna dijela. Središnjicu prvoga, »općega dijela« čini temeljna obradba *pojma* (tj. *koncepta*) i *ideje prava*, koja počiva na Radbruchovom metodičkom trijalizmu utemeljenom na (neokantovskom) metodičkom dualizmu. Osim središnje razradbe *pojma* i *ideje prava*, iscrpnost se Radbruchove *Filozofije prava* ogleda i u »posebnome dijelu« koji nudi detaljnu analizu svih podskupova (filozofije) prava, čiji se elaborat reflektira u velikoj preglednosti i sistematičnosti svih ključnih pravnih instituta i elemenata, emaniirajućih iz *pojma* i *ideje prava*.

Poradi akademsko-profesorskoga angažmana, među ostalim, u Königsbergu i Heidelbergu, ne treba nadasve čuditi da se Radbruchova pravna filozofija temelji na heidelberškoj (badenskoj) jugozapadnonjemačkoj inačici neokantizma (npr. Heinrich Rickert, Wilhelm Windelband, Ernst Troeltsch, Emil Lask), koja uz marburšku inačicu (npr. Paul Natorp, Ernst Cassirer, Hermann Cohen) predstavlja dva temeljna smjera neokantizma na prijelazu iz 19. u 20. stoljeće. Ovdje bi se eventualno mogle uzeti u obzir i göttinginske i neofrizijske inačice neokantizma koje pronalazimo kod Jakoba Friedricha Friesa i Leonarda Nelsona. Glavno je obilježje neokantizma teza da se iz bitka, odnosno nečega što jest (njem. *sein*) ne može induktivno izvesti ono što bi trebalo biti (njem. *sollen*). Navedenu kategorijalnost bitka i trebanja, odnosno zbiljnosti i vrijednosti (prava), kao i njihovu međusobnu ne-obrazloživost, utemeljuje koncept metodičkog dualizma, suprotstavljajući se hegelovskom izjednačavanju navedenih kategorija i hegelovski utemeljenom metodičkom monizmu. Metodički monizam ogleda se u panlogičkoj formulaciji iz »Uvoda« *Osnovnih crta filozofije prava*, gdje Hegel navodi da je ono umno (idejno) zbiljsko, a ono što je zbiljsko ujedno i umno (usp. Georg Wilhelm Friedrich Hegel, *Osnovne crte filozofije prava*, prev. Danko Grlić, Sulejman Bosto, Veselin Masleša, Sa-